

QUO VADIS – LIBERALIZMUS NA SLOVENSKU

Michal CIRNER

Analyzovať a zamyslieť sa nad tým, kam kráča politický liberalizmus na Slovensku nielen vo svojej ideovej, skrátka filozoficko – teoretickej forme, ale obzvlášť vo svojej reálnej praktickej verzii politických rozhodnutí a doktrín by bolo komplikovanejšie, ak by sme si nepripomínali sentenciu prisudzovanú jednému z popredných exponentov liberálneho myslenia v 20. storočí Friedrichovi Hayekovi, ktorá znie: „Potrebujeme odvážnych mysliteľov, ktorí nepodľahnú moci a vplyvu lákavého pochlebovania a sú pripravení bojovať o ideály napriek tomu, že vyhliadka na skorý úspech je ešte veľmi malá.“

Liberalizmus ako systematické politické učenie a vplyvný civilizačný smer sa konštituoval v 19. storočí. V stručnosti by sa tento smer dal charakterizovať ako učenie zdôrazňujúce prednosti a význam individua a aktivizujúce jeho činnosť vo všetkých oblastiach spoločenského života. Už od svojich počiatkových fáz vývoja sa liberálna teória vyznačovala určitou rôznorodosťou, pružnosťou a otvorenosťou, čo jej prívržencom umožňovalo pohotovo reagovať na meniacu sa sociálne realitu a adekvátne tomu meniť svoju argumentáciu.²⁴³

Liberalizmus je charakterizovaný ako svetonáhľad vyspelého Západu a dakedy je označovaný ako metaideológia, ktorá do seba dokáže integrovať široké rozpätie navzájom si konkurujúcich hodnôt a postojov. Medzi primárne hodnotové koncepcie liberalizmu, ktorých naplnenie v rozmanitých profiloch môžeme pozorovať u reprezentantov tohto hodnotového ponímania, prislúcha: 1. Individualizmus, 2. Sloboda, 3. Rozum, 4. Rovnosť, 5. Tolerancia, 6. Konsenzus, 7. Konštitucionalizmus.

V črtách liberalizmu je možné dotknúť sa takisto singulárnych evolučných modelov ako klasický liberalizmus, sociálny liberalizmus a neoliberalizmus. „Klasický (ekonomický) liberalizmus je predovšetkým dôsledne individualistický, tiež charakteristický atomistickým pohľadom na spoločnosť. Štát je chápaný ako „nevyhnutné zlo“. V oblasti ekonomiky je tu silná viera v mechanizmy voľného trhu a presvedčenie, že ekonomika funguje najlepšie vtedy ak si ju štát nevšíma.“²⁴⁴

²⁴³ SURMÁNEK, Š.; GBÚROVÁ, M.; DUDINSKÁ, I.: Politológia. Vybrané kapitoly. Prešov: Slovacontact, 2006. s. 45

²⁴⁴ GEFFERT, R.: Empirická analýza preferencií hodnôt politicko-ideologických paradigiem ako predikátorov rozhodovania sa vo voľbách. In: Sociálne a politické analýzy. 1/2007, ISSN 1337 5555. s. 153

Sociálny liberalizmus sa charakterizuje lojálnou polohou ku zákrokom štátu do fungovania trhového mechanizmu. Predstavuje oporu tzv. „veľkému štátu“. Neoliberalizmus predstavuje aktualizovaný variant klasickej politickej ekonómie. Hlavnými druhmi neoliberalizmu sú trh a individuum. Fundamentálnou snahou neoliberalov je posunúť nazad hranice štátu v perspektíve, že neregulovaný trhový mechanizmus zaručí efektivitu, rast a celoplošnú prosperitu podľa známeho hesla: „Súkromné je dobré a verejné je zlé.“

Spomínaná flexibilita liberalizmu môže dodávať progresivitu a nie bezúčelne sa o politickom systéme súčasnej západnej civilizácie vraví ako o liberálnych demokraciách. Tie, opierajúce sa o pluralizmus hodnôt a názorov nesmerujú k triumfu jednej ideológie, ale skôr viac či menej naplňajú víziu K. R. Poppera o otvorenej spoločnosti a zároveň signujú sentenciu Marčina Króla o tom, že žijeme v ekumenicko - eklektických časoch. Jednoducho povedané, všetko sa zmiešava a splýva v duchu vhodnosti, potreby, účelu a pozitívnych aspektov.

Ideológia liberalizmu samotného z tohto hľadiska nemôže byť mŕtva, keďže sám liberalizmus sa definoval ako pružný a otvorený. Niektoré socialistické a konzervatívne dogmy nemajú takú energiu, aby vyhoreli na smetisku dejín a opätovne vstali z popola ako bájnny Fénix, kým liberálne portfólium to akceptabilné z daných sociálno-politických hnutí už vstrebalo napríklad v podobe sociálneho liberalizmu alebo neoliberalizmu prepojeného s neokonzervativizmom. Neslobodno však zamieňať liberálnu ideológiu s postmoderným relativizmom a neurčitosťou hodnôt, keď marketingové politické strany pod etiketou liberalizmu namiešajú guláš chutí, ktorý má prilákať čo najväčšie kvantum voličov.

Od novembrových udalostí roku 1989 sa na slovenskej politickej scéne objavuje relatívne nemalo politických subjektov, ktoré si vo svojich programoch vytýčili liberálnu líniu smerovania spoločnosti. Majoritne ide o strany, ktoré zreteľne neovplyvnili a nezasiahli politické dejiny Slovenska. Na jednej strane liberálne strany pro forma. Skompromitovaní lídri, ktorým občania neuverili ich ideové pozadie a zavše inverzne, strany pôsobiace uzavreto, intelektuálne a budiac impresiu elitárstva sa nedokázali „predať“ širším masám.

V najvyspelejších štátoch sveta nepatria tieto strany k najvplyvnejším a najpočetnejším. V mnohých krajinách zohrávajú úlohu tretej, vyvažujúcej politickej sily. Pomerne silnou a vplyvnou je aj frakcia liberálnych strán, pôsobiacich v Európskom parlamente. Väčšina liberálnych strán sa vyznačuje voľnejšou hierarchickou štruktúrou s menšou mierou straníckej disciplíny, orientujúcich sa prevažne na stredné vrstvy obyvateľstva, v politickom spektre zaujímajúcich stredové pozície. Základné princípy

liberalizmu sa stali súčasťou politických programov strán s inou orientáciou, t. j. stali sa súčasťou ideového vybavenia modernej ľavice i pravice.²⁴⁵

Liberálne témy predkladá každá relevantná politická strana na Slovensku, ale prevziať nálepku liberálov sa podarilo iba voľaktorým z nich. V prvých demokratických voľbách po roku 1989 sa do SNR dostala so ziskom 4,40 percenta Demokratická strana²⁴⁶, ale liberáli ako jednotlivé osobnosti sa dostali do SNR aj vo farbách VPN. V nasledujúcich voľbách po novelizácii volebnej normy v roku 1992 sa hlasy pre liberálov rozatomizovali pre dve politické strany a ani jedna z nich nemala svoje zastúpenie v SNR. ODÚ získala 4,04 percenta hlasov voličov a DS-ODS 3,31 percenta.²⁴⁷ Voľby po zrode SR do NR SR v roku 1994 znamenali renesanciu liberálov do parlamentu ako príslušníkov Demokratickej únie, ktorá získala 8,57 percenta voličských hlasov.²⁴⁸

Ako súčasť SDK sa v roku 1998 so ziskom 26,33 percent hlasov²⁴⁹ opakovane dostali do parlamentných lavíc a nadobudli aj participáciu na moci v rámci koalície, ako to bolo v rokoch 1991-1992 a roku 1994. Nasledujúce voľby posunuli do NR SR až dve liberálne strany. Strana ANO sa tak determinovala, i keď sa dá o tom polemizovať a SDKÚ sa vyhranila ako konzervatívna strana, dokonca kresťanská, ale vzhľadom na pozadie jej členov a voličov tam výrazne dominujú liberálne a neoliberálne koncepcie, eventuálne sa kompromisne strana môže titulovať konzervatívno-liberálna. ANO dosiahla volebný zisk 8,01 percenta hlasov a výsledok SDKÚ vo voľbách 2002 bol 15,09 percenta zúčastnených voličov.²⁵⁰

Volebný rok 2006 dopadol pre liberálne strany alebo strany s liberálnymi prvkami nasledovne. SDKÚ-DS s príponou DS po zlúčení s Demokratickou stranou získala 18,35% hlasov voličov. ANO sa prepadla na 1,42% voličov a nedostala sa do parlamentu. Nie inak odštiepená strana z niekdajších členov ANO tentoraz v strane Nádej získali iba 0,63% podpory. Slobodné fórum na čele s odídencami z SDKÚ získali 3,47% hlasov.²⁵¹ Vo voľbách do NR SR v roku 2010 sa do parlamentu dostala strana SaS, ktorá sa pokladá za liberálnu stranu. So ziskom 12,14% sa stala prekvapením volieb. SDKÚ-DS získala 15,42% podporu.²⁵²

²⁴⁵ SURMÁNEK, Š.; GBÚROVÁ, M.; DUDINSKÁ, I.: Politológia. Vybrané kapitoly. Prešov: Slovacontact, 2006. s. 53

²⁴⁶ <http://app.statistics.sk/webdata/slov/volby/volby90/php90.htm>

²⁴⁷ <http://app.statistics.sk/webdata/slov/volby/volby92/php92.htm>

²⁴⁸ <http://app.statistics.sk/volby98/1994/volby21.htm>

²⁴⁹ <http://app.statistics.sk/volby98/results/tab2.jsp>

²⁵⁰ <http://app.statistics.sk/volby2002/webdata/slov/graf/graf1.htm>

²⁵¹ http://app.statistics.sk/nrsr_2006/slov/obvod/results/tab3.jsp

²⁵² http://app.statistics.sk/nrsr_2010/sr/tab3.jsp?lang=sk

Vo svojej štúdií Politické strany a stranická politika po Novembri '89 Mesežnikov uvádza, že ideologická a hodnotová profilácia slovenských politických strán bola a je nelineárna. Predstavy vývoja súťaženia ľavicových (socialistických, sociálnodemokratických), stredových (liberálnych, zelených) a pravicových (konzervatívnych, kresťanskodemokratických) politických zostáv sa ukázali ako sčasti relevantné. Vznikli aj strany so spomínanou povahou, ale buď nemali dlhú životnosť a zanikli, pospájali sa s inými stranami, alebo neraz šlo len o sebadeklarácie než o reálny význam či politický, ideový alebo programový.

Počas súbornej etapy po roku 1989 sa súperenie medzi politickými stranami odohráva v nebadanej dimenzii pozdĺž ideologickej a hodnotovej línie, viacej sa blíži okolo mocenskej, ktorá súvisí s prístupom k moci, politickým štýlom a interným naturelom strán alebo okolo etnicko-nacionálnej. Ak však skúmame liberálne prúdy v najmodernejších politických dejinách SR, treba sa pozastaviť s výnimkou marginálnej DS pri VPN. Tu treba hľadať ideovú a sčasti personálnu bázu neskorších politických strán, ktoré sa proklamovali ako liberálne. Mesežnikov naznačuje, že programový ráz hnutiu VPN vtlačala v prvom rade skupina liberálne orientovaných intelektuálov, ktorí sa v Novembri 1989 bezprostredne podieľali na demontáži nedemokratického zriadenia a vkročili do politiky.

Ako a kde sa vyprofilovali autentické liberálne tendencie na slovenskej politickej scéne v ére 21. storočia? SDKÚ-DS chcela prekročiť rozmedzie ideologickej ohraničenosti a skončiť s diferenciáciou na konfesiónalnu a občiansku pravicu. SDKÚ sa nepodarilo realizovať projekt premeny na dominantnú veľkú „ľudovú“ stranu, ktorá by dokázala zaplniť stredoprávny priestor a kompenzovať existujúce stredoprávne strany. Sama sa neprezentuje ako zástankyňa liberálnych hodnôt, ale najmä ekonomické a sociálne opatrenia prijaté druhou vládou M. Dzurindu v rokoch 2002 až 2006 dostali nálepku liberálne alebo neoliberálne.

Na tom všetkom sa ako rozhodujúca sila koalície podieľala SDKÚ-DS, ale nikdy o sebe nehovorila ako o strane liberálnej a ustavične sa profiluje v širšej, podľa nás úžitkovej pozícii. Niektoré výnosy vyznievajú väčšmi pragmatické ako ideovo podfarbené. Zotrvávať na ideologickom hodnotení strany SDKÚ-DS len podľa volebného obdobia 2002-2006 je nesprávnym prístupom.

Liberálny priestor sa pokúšala vyplniť strana bývalého majiteľa televízie Markíza Pavla Ruska ANO, ktorá prvýkrát kandidovala do volieb v roku 2002. V zmysle nášho presvedčenia šlo len o stranu marketingového typu a jej liberálne profilovanie bolo dané absenciou priamo sa deklarujúcej liberálnej politickej sily. Už prebratie väčšiny členskej základne po stredovo-ľavicovej SOP, ktorej volebný úspech v roku 1998 zaručila aj silná

mediálna propagácia televízie Markíza naznačovala, že to s liberálnym cítením nebude pri strane ANO rozhodujúce.

V prípade káuz, škandálov a získavania politických bodov sa vyhranila zvlášť proti ideologickému rivalovi a členovi koalície, ktorej bola strana ANO po voľbách 2002 súčasťou, proti KDĽ. Vnášanie tém ako oddelenie cirkvi od štátu, interrupcie a iné, mali prekryvať škandály. Strana bola v podstate eseročkou a imaním jej predsedu Pavla Ruska, ktorý mal hlavne ekonomické záujmy. Analogický príbeh sa objavil na českej politickej scéne so stranou Veci Verejné a jej faktickým majiteľom Vítom Bárťou. Strana ANO sa vnútorne rozpadla.

Po voľbách roku 2006 eventualitu vyplniť priestor po neúspešnom projekte ANO, využila strana Richarda Sulíka SaS a čiastočne občiansko – etnická MOST-HÍD. Tieto strany zďaleka nie sú také čitateľné ako SDKÚ-DS, ktoré ako konštatujeme sa nikdy neoznačovalo za liberálne. MOST-HÍD sa ukazuje ako všehochuť, na dôvažok s tieňom národnostnej strany. Ak odrátame voličov maďarskej národnosti, o ktorých súperí s SMK, jej najväčším konkurentom je SDKÚ-DS pre občianske, liberálne a aj kresťanskodemokratické prúdy, ktoré sa nachádzajú v oboch stranách.

Paradoxne liberálne sa uberajúca SAS dokázala pritiahnúť nielen prvovoličov, ale i časť nerozhodnutých a sklamaných inými pravicovými stranami. Politický marketing zohral pri úspechu tejto strany kľúčovú úlohu a prípadná dezilúzia môže mať za konzekvenciu paralelu s osudom strany ANO. I keď ideologicky bol volebný program postavený aj na otázkach oddelenia cirkvi od štátu alebo dekriminalizácii marihuany, ako súčasť vládnej koalície sa snaží presadzovať najmä ekonomický a sociálny program zameraný na celkovú reformu odvodov, zmenu sociálnych zákonov, znižovanie nákladov štátu a zvyšovanie efektívnosti.

Oľga Gyarfášová vo svojom príspevku Voľby a voliči uvádza, že jedným z viacerých voličských prúdov od roku 1990, ktoré sa dajú identifikovať a vyznačujú sa istou stabilitou je: „Línia občianskych strán, združujúca liberálnych demokratov, prointegračne a proreformne orientovaných voličov...Voličská sila tohto prúdu predstavovala v roku 1990 vyše 30%, v priebehu ďalších rokov sa len mierne oslabila – vo voľbách 2002 hlasy pre SDKÚ, ANO a menšie strany dosahovali do 25% a podobný bol jej sumárny výsledok aj v roku 2006.“²⁵³

Treba dodať, že volebný súčet takýchto strán po voľbách 2010 dosiahol okolo 30% podiel voličstva. Existuje tu voličská základňa, ktorá je ochotná podporovať programové tézy

²⁵³ BÚTORA, M. (ed.): Kde sme? Mentálne mapy Slovenska. Bratislava: Kalligram, 2010. s. 75

s liberálnym nádychom a ladením. Verejný dopyt po liberálnych ideách existuje a pragmatické jadro voličstva pravicových zoskupení s prižmúrenými očami a veľkou mierou tolerancie zotrúva vo volebnom košari strany SDKÚ-DS. Radikálnosť a nepochybný idealizmus mladších voličov a ľudí trvajúcich na hodnotách a odmietajúcich menšie zlo sa dá lanárit' ministranami, ktoré nemajú praktickú šancu interferovať liberálne prostredie v slovenskej politike alebo dávajú šancu projektom ako ANO či SaS, z ktorých mnoho ráz ostávajú rozčarovaní.

Nielen stredové a pravicové politické formácie sú nositeľmi týchto námetov a preto aj iní voliči zámerne či nevedomky podporujú liberálne podnety, ak napríklad volia ľavicové zoskupenia. Juraj Macko v konzervatívnom periodiku Týždeň uverejnil článok s názvom „Liberáli všetkých krajín...zarad'te sa!“, kde hneď na začiatku zauvažoval: „...Konzervatívni politici, typu František Šebej, presadzujú liberálnu ekonomiku. Konzervatívne KDH prišlo s návrhom rovnej dane, čo je výsostne liberálna myšlienka. Ľavicové strany, ktoré majú opačný ekonomický názor ako pravica, presadzujú registrované partnerstvá a iné liberálne zákony, za ktoré hlasovali aj niektoré liberálne pravicové strany“²⁵⁴, píše Macko a pokračuje:

„Ekonomia a etika sú totiž dve odlišné oblasti. Ekonomická hodnota a etická hodnota sú dve rozdielne kategórie.“²⁵⁵ tvrdí Juraj Macko. Autor podáva explikácie v tom zmysle, že pravicový konzervativizmus a pravicový liberalizmus sa líšia len v otázkach etiky. Ekonomický názor majú rovnaký. Naopak, podľa neho pravicový liberalizmus a ľavicový liberalizmus sa líšia len v otázkach ekonomiky. Preto nie je problém, aby za registrované partnerstvá, eutanáziu a potraty hlasovali spolu liberálna časť pravice s ľavicou. Okrem toho Macko uvádza, že pojem ľavicový liberalizmus nie je rozporný, ako sa neraz tvrdí, lebo nehovorí o ekonomickom liberalizme ľavičiarov, ale o etickom liberalizme ľavičiarov. Preto pojem ľavicový liberál je pojmom korektným a priliehavým. Socialisti sú skrátka ľavicoví liberáli.

Samozrejme, ide o pohľad paušalizujúci a podávaný zo strany presvedčeného konzervatívca. Takáto interpretácia má svoju internú logiku i keď podľa nášho názoru je príliš vágna. Ak sa však chceme držať tohto výkladu, aby sme ho mohli aplikovať na hodnotenie, nakoľko liberálne sa správajú slovenské politické zostavy, dochádzame k záveru, že pravicové strany spája najmä ekonomický liberalizmus a v ostatných hodnotách, teda etickom liberalizme sa skôr rozchádzajú alebo nie je v ich programoch vôbec implementovaný, dokedy ide o pravicových konzervatívcoch a liberáloch.

²⁵⁴ MACKO, J.: Liberáli všetkých krajín...zarad'te sa! In: Týždeň. 15/5/2009, ISSN: 1336-653X.

²⁵⁵ Tamže.

Akým je pôsobenie sociálnodemokratickej strany SMER-SD, ktorá by mala presadzovať tzv. ľavicový liberalizmus? V etickej oblasti by si mala rozumieť tak so stranou SaS ako aj s časťou SDKÚ-DS či MOSTA-HÍD. Zrejme nielen z presvedčenia straníckych lídrov a názorovej štruktúry elektorátu, ale aj kvôli volebným preferenciám je strana obviňovaná z nacionálneho populizmu a v niektorých problémoch zaujíma konzervatívne stanoviská, že ju to predurčuje na partnerstvo s KDH alebo SNS.

Iba neúspešný projekt Milana Ftáčnika SDA pred voľbami roku 2002 sa prezentoval ako moderný európsky sociálnodemokratický program, kde všetky tieto témy boli spomínané a niesli znaky ľavicového liberalizmu. Strana neuspela, ale ako konštatoval samotný Ftáčnik, na podklade analýz, veľa voličov zvažovalo túto alternatívu, ale kvôli dlhodobo nízkym preferenciám sa väčšina rozhodla voliť SDKÚ-DS, čo je pravicová strana.

Je to argument, že časti liberálnych voličov je jedno, či by volili pravicovú alebo ľavicovú stranu, pokiaľ by plnila ich program v oblasti etického liberalizmu. Liberálne zoskupenia ako ANO, SAS si na etickom liberalizme vystavali gros svojich volebných programov, no skonkretizovali len ekonomický plán. SDKÚ napriek silnej podpore od liberálnych voličov, dokáže ponúknuť prevažne hospodárske programy zaväňajúce ekonomickým liberalizmom. SMER sa ani nepokúša získať týchto voličov, pretože by opačne veľký diel voličov postrácal.

Ak liberalizmus nezúžime len na ekonomickú podstatu, tak politické strany na Slovensku kráčajú cestou kompromisníctva, obáv z vývoja volebných preferencií a sú nadmieru spútané politickým marketingom. Majú strach a obavy, nie sú pripravené bojovať o ideály, iba ich zneužívať, podľahli moci a lákavému pochlebovaniu. V otázkach etiky, hodnôt a morálky by malo v multikulturárnej a pluralitnej societe dochádzať buď k zblížovaniu alebo súpereniu hodnôt a to by mali reflektovať i politické spolky. Predsa ak žijeme v relativizme a vysmievame sa ideológiám, že nič neznamenajú a sú prekonané, prečo sa bránime tomu ak nám je nanucované či prezentované niečo, s čím nie sme stotožnení.

Titus Maccius Plautus povedal: „Svoje hodnoty niekedy spoznáme až vtedy, keď sme už o ne prišli.“ Myslím, že nielen liberálne hodnoty majú na Slovensku svoje miesto, ale musia o to miesto neustále zápasiť. Nielen s postmodernou dobou a ideovými protivníkmi, ale i proti marketingovému využívaniu v politických kampaniach a alibistickému prístupu politikov voči ich „vlastnému“ svetonázorovému videniu sveta. Neexistuje nič flustrujúcejšie ako predávať myšlienky, ktorým sami neveríme alebo ktorým veríme a nestojíme si za nimi.

Použitá literatúra:

BÚTORA, M. (ed.): *Kde sme? Mentálne mapy Slovenska*. Bratislava: Kalligram, 2010.

GEFFERT, R.: *Empirická analýza preferencií hodnôt politicko-ideologických paradigiem ako predikátorov rozhodovania sa vo voľbách*. In: *Sociálne a politické analýzy*. 1/2007, ISSN 1337 5555.

MACKO, J.: *Liberáli všetkých krajín...zarad'te sa!* In: *Týždeň*. 15/5/2009, ISSN: 1336-653X.

SURMÁNEK, Š.; GBÚROVÁ, M.; DUDINSKÁ, I.: *Politológia. Vybrané kapitoly*. Prešov: Slovacontact, 2006.

ŠÚ SR: *Volebná štatistika. Parlamentné voľby*. Dostupné na internete: <http://portal.statistics.sk/showdoc.do?docid=4490> [30/03/2011].